

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ

УПОТРЕБЕ ДУВАНА КОД МЛАДИХ 13–15 ГОДИНА У СРБИЈИ 2017. ГОДИНЕ

Република Србија
Министарство здравља

ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЉЕ СРБИЈЕ
„Др Милан Јовановић Батут“

World Health
Organization

Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ

УПОТРЕБЕ ДУВАНА КОД МЛАДИХ 13–15 ГОДИНА
У СРБИЈИ 2017. ГОДИНЕ

Београд, 2018. године

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ УПОТРЕБЕ ДУВАНА КОД МЛАДИХ 13–15 ГОДИНА У СРБИЈИ 2017. ГОДИНЕ

Издавач:

Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Главни и одговорни уредник:

Доц. др Верица Јовановић

в. д. директора Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Аутори:

Биљана Килибарда

Надежда Николић

Срмена Крстев

Невена Шовић

Јелена Гудељ Ракић

Лектор:

Тамара Груден

Дизајн и припрема за штампу:

Милица Салашки

Штампа:

Pressia

Тираж:

300

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

314:613.84-053.6(497.11)"2017"(083.41)

ГЛОБАЛНО истраживање употребе дувана код младих 13-15 година у Србији 2017. године / [аутори Биљана Килибарда ... и др.]. - Београд : Институт за јавно здравље Србије "Др Милан Јовановић Батут", 2018 (Београд : Pressia). - 32 стр. : граф. прикази, табеле ; 30 см

Подаци о ауторкама преузети из колофона. - Тираж 300. - Библиографија: стр. 32.

ISBN 978-86-7358-092-0

1. Килибарда, Биљана, 1972- [аутор]

а) Пушење - Адолесценти - Србија - 2017 - Статистика

COBISS.SR-ID 272127500

САДРЖАЈ

Предговор

Захвалност

Сажетак

1. Увод

- 1.1. Демографски подаци 8
- 1.2. Оквирна конвенција о контроли дувана и мере MPOWER. 8
- 1.3. Циљеви и образложење 9
- 1.4. Садашња законска регулатива. 9

2. Методологија

- 2.1. Упитник. 10
- 2.2. Избор узорка. 10
- 2.3. Сакупљање података. 10
- 2.4. Анализа података. 10

3. Резултати истраживања

- 3.1. Употреба дувана 12
- 3.2. Одвикавање од пушења 14
- 3.3. Изложеност дуванском диму. 15
- 3.4. Приступачност и доступност 16
- 3.5. Медији 17
- 3.6. Знање и понашање 20

4. Трендови у заступљености употребе дувана – 2003, 2008, 2013. и 2017. година 22

5. Усклађеност са Оквирном конвенцијом о контроли дувана и пакетом мера MPOWER Светске здравствене организације 27

6. Значај за Србију 29

7. Препоруке 30

Табеле 31

Референце 32

ПРЕДГОВОР

Пушење дувана је значајна претња оштећењу здравља и водећи је фактор ризика за велики број незаразних болести у Србији. У циљу праћења учесталости и образаца употребе дувана међу младима у Србији се редовно спровode национално репрезентативна истраживања, која су до сада спроведена 2003, 2008. и 2013. године.

Процент ученика који су бар једном запалили цигарету смањено се са 51,8% у 2003. години на 42,7% у 2008. години и на 40,4% у 2013. години. Ипак, подаци из 2013. године о проценту ученика који нису само пробали већ и тренутно пуше, показују да нема значајне промене овог показатеља у поређењу са 2003. годином када је спроведено прво Глобално истраживање употребе дувана код младих 13–15 година у Србији (12,8% у 2003; 13,0% у 2013. години).

Изложеност дуванском диму ученика старости 13–15 година у њиховим кућама је 2003. године била највиша у односу на каснија истраживања и износила је 97,7%. У току 2008. године изложеност дуванском диму у домаћинству је смањена на 76,9%, а 2013. године на 63,4%. Без обзира што постоји смањење изложености дуванском диму у домовима деце, она је и даље висока јер је више од половине ове деце изложено дуванском диму у својим кућама.

Досадашња истраживања показују мање разлике (61,7% у 2003. години; 58,0% у 2008. години и 63,1% у 2013. години) у броју ученика који су у школи учили о штетностима пушења или су о томе дискутовали.

Четврто истраживање употребе дувана међу младима у Србији спровела је 2017. године Канцеларија за превенцију пушења Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” уз подршку Министарства здравља Републике Србије, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Светске здравствене организације. Учествовало је укупно 63 школа, 208 одељења VII и VIII разреда основних школа и I разреда средњих школа, тј. укупно 3861 ученик.

Добијени резултати о употреби дувана међу младима у Србији биће снажан аргумент доносиоцима одлука, здравственим радницима и наставницима у смањењу употребе дувана међу младима са основним циљем да се значајно смањи започињање са пушењем и преваленција пушења међу младима, а тиме последично и међу одраслима.

Аутори

ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујемо се Светској здравственој организацији и Центрима за превенцију и контролу болести Сједињених Америчких Држава за стручну и финансијску помоћ у припреми овог извештаја.

Захвалност дугујемо Министарству здравља и Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за подршку у спровођењу истраживања. Захваљујемо се и Републичком заводу за статистику који нам је обезбедио податке неопходне за формирање репрезентативног узорка школа.

Посебно се захваљујемо директорима школа и наставницима који су изразили спремност да њихова школа буде укључена у истраживање и који су омогућили својим ђацима да одговоре на постављена питања на предвиђен начин. На крају, највише смо захвални ученицима који су на озбиљан и одговоран начин приступили истраживању.

САЖЕТАК

Глобално истраживање употребе дувана код младих је истраживање обављено на репрезентативном узорку ученика VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе у Србији. Спроведено је 2017. године и 3861 ученик попунио је упитник, а од тога 3362 је било у старосној групи 13–15 година. Укупна стопа одазива била је 52,2%.

Употреба дувана

- Цигарете су још увек далеко најчешћи дувански производ који се у Србији користи;
- Бар један од 10 ученика сада пуши цигарете (11%), девојчице (11,2%) чешће него дечаки (10,9%);
- Око трећине ученика (36,8%) је пробало цигарете (36,6% дечака и 36,8% девојчица);
- 6,2% ученика користи електронске цигарете, а 9,0% пуши наргиле.

Престанак пушења

- У просеку је 6 од 10 садашњих пушача (61,0%) покушало да престане са пушењем у претходних 12 месеци;
- У просеку 4 од 10 садашњих пушача (41,2%) жели да престане са пушењем;
- Само 11,3% садашњих пушача навело је да је добило стручну помоћ или савет у вези са престанком пушења.

Изложеност дуванском диму

- 58,9% ученика изложено је дуванском диму у својој кући;
- 58,3% ученика изложено је дуванском диму у затвореним јавним местима, а 62,1% на отвореним јавним просторима.

Приступачност и доступност

- 70,4% садашњих пушача (75,3% дечака и 66,1% девојчица) набавља цигарете тако што их купује у самопослузи, продавници или на киоску;
- 82,6% садашњих пушача (78,1% дечака и 87,5% девојчица) који купују цигарете није због својих година спречено да их купи.

Медији

- Приближно 5 од 10 ученика (54%) приметило је рекламе за дуванске производе на месту продаје;
- Нешто мање од половине ученика (47,3%) је уочило поруку против употребе дувана у медијима;
- Један од 10 ученика (11,3%) има неки предмет са знаком дуванског производа;
- Већина ученика (87,5%) је уочила коришћење дувана на телевизији, видеу или филмовима.

Знање и понашање

- У просеку 6 од 10 ученика (61,5%) верује да је пушење дувана од стране других особа штетно за њих;
- У просеку 8 од 10 ученика (82,2%) подржава забрану пушења у затвореним јавним местима, а 57,5% и на отвореним јавним просторима.

Поређење са претходним истраживањима употребе дувана код младих

- Преваленција пушења међу ученицима је у благом опадању од када су почела истраживања. У 2017. години је било 11% пушача међу ученицима, а 2003. године 12,8%, с тим да се показало у свим истраживањима осим у 2008. години да девојчице чешће пуше од дечака;
- Број ученика који су бар једном пробали да пуше цигарете се смањио са 51,8%, у 2003. на 36,8% у 2017. години;
- Изложеност дуванском диму у својој кући се смањила. Са 97,7% у 2003. години на 58,9% у 2017. години, а што се тиче изложености на јавним местима са 90,6% у 2003. на 58,9% у 2017. години;
- Поруче против пушења у медијима видело је мање од половине (47,3%) ученика што је скоро дупло мање него у претходним годинама када је у 2003. овакве поруке видело 94,8% ученика;
- Процент ученика који мисли да је дувански дим штетан за здравље пушача је порастао са 51% у 2003. години на 61,5% у 2017. години.

Препоруке

- Потребно је строго придржавање забрани продаје дуванских производа малолетницима, која је регулисана Законом;
- Закон који забрањује пушење на затвореним местима потребно је иновирати тако што ће се забранити пушење у целом угоститељском сектору и тиме смањити пушење и изложеност дуванском диму целокупног становништва, укључујући и младе;
- Службе за одвикавање од пушења потребно је више промовисати и прилагодити потребама младих;
- Сваки облик индиректног рекламирања дуванских производа потребно је строго забранити, укључујући и рекламирање и промоцију на месту продаје дуванских производа. Иста ограничења требало би применити и на електронску цигарету, бездимне дуванске производе и наргиле;
- Потребна је интензивнија примена мера превенције намењених младима које су у складу са доказима о ефикасности. Ове програме потребно је спроводити истовремено са промоцијом здравих стилова живота.

1. УВОД

Употреба дувана је водећи узрок смрти у свету који се може превенирати. Светска здравствена организација (СЗО) процењује да због употребе дувана годишње у свету умире скоро седам милиона људи (1). Подаци показују да ће број смртних случајева повезаних са дуваном у 2030. години достићи 8,3 милиона (2). Многи започињу са употребом дувана пре 18. године живота (3).

Истраживање употребе дувана код младих (*Global Youth Tobacco Survey – GYTS*) настало је заједничким напорима Иницијативе без дуванског дима (*Tobacco Free Initiative – TFI*), Светске здравствене организације и Канцеларије за пушење и здравље Центара за контролу и превенцију болести из Сједињених Америчких Држава (*Office on Smoking and Health – OSH of the United States Centers for Disease Control and Prevention – CDC*) у сарадњи са већим бројем земаља из свих шест региона Светске здравствене организације како би пружио податке о свеобухватној превенцији и контроли употребе дувана међу младим људима. Глобално истраживање употребе дувана код младих обезбеђује општи стандард у систематском праћењу употребе дувана код младих, као и кључних показатеља контроле дувана. Ово истраживање се базира на репрезентативном узорку школа које похађају ученици старости 13–15 година, коришћењем конзистентног и стандардног протокола истраживања у свим државама. Намера је да се добију упоредиви подаци унутар једне земље и између различитих држава.

1.1. Демографски подаци

Србија је држава чланица Европског региона Светске здравствене организације и спада у групу земаља са вишим средњим приходима (4). Према подацима Републичког завода за статистику Републике Србије, у 2017. години процењени број становника у Србији (без података за АП Косово и Метохију) је био 7.020.858. Процењен број младих узраста 13–15 година је износио 216.048 (5).

1.2. Оквирна конвенција о контроли дувана СЗО и мере MPOWER

Као одговор на глобализацију епидемије употребе дувана, 197 држава чланица СЗО једногласно је усвојило Оквирну конвенцију о контроли дувана СЗО на 56. Скупштини СЗО маја 2003. године. Оквирна конвенција о контроли дувана (6) је први споразум из јавног здравља у свету. Он је мотивациона снага и модел какав би требало да буде одговор света на пандемију умирања и оболевања због болести које су узроковане дуваном. Овај споразум представља координиран, ефикасан и хитан акциони план у борби против конзумирања дувана и поставља финансијски исплативе стратегије контроле дувана за спровођење политике у јавном здрављу, као што је забрана директног и индиректног рекламирања дуванских производа, пораст пореза и цена дуванских производа, промоција јавних и радних места без дуванског дима, постављање истакнутих здравствених упозорења на паковања дуванских производа и праћење дувана, истраживање и размена информација.

Како би помогла државама да испуне обавезе из Оквирне конвенције о контроли дувана, Светска здравствена организација (СЗО) је 2008. године објавила пакет са шест мера контроле дувана заснованих на доказима које смањују употребу дувана и спасавају људске животе и назвала их MPOWER:

- **Monitor** – Праћење учесталости употребе дувана и превентивних политика
- **Protect** – Заштита људи од дуванског дима

- **Offer** – Пружање помоћи при одвикавању од пушења
- **Warn** – Упозоравање на опасности од дувана
- **Enforce** – Примена забране рекламирања и промоције дуванских производа и спонзорства дуванске индустрије
- **Raise** – Повећање пореза на дуван.

Глобално истраживање употребе дувана подржава мере СЗО MPOWER тако што прати специфичне податке на нивоу државе о кључним показатељима употребе дувана, преваленцију, знање и понашање у вези са дуваном.

1.3. Циљеви и образложење

Глобално истраживање употребе дувана код младих јача способност државе да прати конзумирање дувана код младих и започињање са пушењем, усмерава превенцију и програме контроле дувана на нивоу државе и олакшава поређење података везаних за дуван на националном, регионалном и глобалном нивоу. Резултати добијени истраживањем употребе дувана код младих су корисни да укажу на промене различитих варијабли мера контроле дувана како би се пратила примена различитих одредби закона који се односе на контролу дувана и релевантних чланова из Оквирне конвенције о контроли дувана.

Образложење значаја учешћа Србије у истраживању:

- Истраживање о стиловима живота становништва Србије из 2014. године показује да у Србији пуши 40,2% становништва узраста 18–64 година, као и да је 9,6% становништва овог узраста пробало електронску цигарету (7).
- Глобално истраживање употребе дувана код младих у Србији спроведено 2003, 2008. и 2013. године показује да је упркос смањењу младих који пробају цигарете и изложености дуванском диму потребна интензивнија и доследна примена мера контроле дувана. Неки од података из 2013. године који то потврђују су:
  - заступљеност пушења цигарета међу младима у време истраживања била је 13%; 12,7% међу дечацима и 13,3% међу девојчицама;
  - заступљеност ученика који су бар једном запалили цигарету је 40,3%, односно 43% дечака и 37,9% девојчица;
  - 43,5% ученика је пробало бар неки од дуванских производа, и то 46,5% дечака и 40,4% девојчица;
  - више од половине ученика (63,4%) је живело у дому у коме се пуши.

1.4. Садашња законска регулатива

У Србији је на снази неколико закона значајних за контролу дувана. Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму (8) забрањује пушење на радним и јавним местима и у јавном превозу; међутим, постоји изузетак за цели угоститељски сектор који омогућава пушење у одређеним угоститељским објектима у зависности од њихове површине. Закон о дувану (9) забрањује продају дуванских производа малолетницима, продају других производа у облику цигарета и паковања цигарета са мање од 20 комада, као и продају у аутоматима и налаже стављање текстуалних здравствених упозорења на све дуванске производе. Закон о оглашавању (10) забрањује директно и индиректно рекламирање у свим медијима, као и спонзорство дуванске индустрије и бесплатну дистрибуцију дуванских производа. Поред тога, Стратегија контроле дувана у Србији за период 2007–2015. године коју је усвојила Влада Републике Србије 2007. године заједно са акционим планом предвиђа велики број мера контроле дувана (11).

2. МЕТОДОЛОГИЈА

2.1. Упитник

Упитник примењен у истраживању употребе дувана код младих садржао је 63 питања са више могућих одговора. Од тога, 43 питања су била обавезна питања из Стандардног упитника Глобалног истраживања употребе дувана. Поред тога, изабрано је 14 опционих и 6 специфичних питања. Дефинитивна верзија упитника преведена је са енглеског језика на српски језик и поново на енглески да би се проверила тачност превода.

2.2. Избор узорка

Истраживање употребе дувана код младих је засновано на узорку школа, коришћењем двостепеног кластер метода како би се добио репрезентативни узорак за Србију ученика VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе. Избор школа урађен је на основу списка свих основних и средњих школа у којима су постојала одељења VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе. У првом степену, изабране су школе са вероватноћом која је била пропорционална броју уписаних ученика. У другом степену урађено је узорковање применом систематски једнаке вероватноће (са случајним почетком) одељења из сваке школе изабране у првом степену.

Истраживање је обављено у 63 школе и 208 одељења. Укупно је учествовао 3851 ученик, а 3362 било узраста 13–15 година. Изабрани разреди су били VII и VIII разред основне школе и I разред средње школе.

2.3. Сакупљање података

Истраживање је у школама обављено у периоду мај–јуни 2017. године и у сакупљању података учествовало је 40 посебно обучених анкетара.

Истраживање је тако осмишљено да заштити приватност ученика, било је анонимно, а учешће добровољно. Етички комитет Института за јавно здравље Србије одобрио је методологију истраживања.

Ученици су упитник попуњавали у својој учионици. Они су одговоре бележили директно на посебном листићу за одговоре како би били скенирани на рачунару.

2.4. Анализа података

Коришћен је софтверски пакет за статистичку анализу комплексних, сложених података истраживања – SUDAAN како би се израчунале тежинске процене преваленције и стандардна грешка (SE). Сачињене су табеле са учесталостима одговора на питања која су сматрана кључним показатељима контроле дувана из истраживања употребе дувана код младих. Показатељи су у складу са Оквирном конвенцијом о контроли дувана СЗО и пакетом MPOWER Светске здравствене организације.

На табели 1 приказана је величина узорка и информације о стопи одазива. Попуњен је укупно 3861 упитник у 63 школе. Од тога, 3362 ученика било је старости 13–15 година (мушког пола 1663, женског пола 1690). Укупна стопа одазива била је 52,2%. Учествовало је укупно 63 (82,9%) од 76 узоркованих школа, 208 (78,5%) од узоркованих 265 одељења VII и VIII разреда основних школа и I разреда средњих школа тј. укупно 3861 (80,3%) ученик од узоркованих 4810 ученика. Укупна стопа одговора била је 52,2% ($82,9\% \times 78,5\% \times 80,3\% = 52,2\%$) и због ниске стопе одговора, подаци нису пондерисани.

Табела 1. Величина узорка и стопа одазива (непондерисана) у Истраживању употребе дувана међу младима 13–15 година, Србија, 2017.

Школе	
Број изабраних школа	76
Број школа које су учествовале	63
Стопа одазива школа (%)	82,9%
Одељења	
Број изабраних одељења	265
Број одељења која су учествовала	208
Стопа одазива одељења (%)	78,5%
Ученици	
Број изабраних ученика	4810
Број ученика који су учествовали	3861
Стопа одазива ученика (%)	80,3 %
Укупна стопа одазива (%)¹	52,2%

¹ Укупна стопа одазива = стопа одазива школа x стопа одазива одељења x стопа одазива ученика.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Употреба дувана

У време истраживања укупно је пушило дуван 15,3% младих, у скоро истом проценту дечаца (15,5%) и девојчице (15,2%). Цигарете пуши 11% младих и то девојчица више него дечака; дечаца су чешће од девојчица пушили 20 или више дана у последњих месец дана (4,6% према 3,9%); 7,1% ученика наводи да пуше неки други дувански производ (лулу, цигаре, цигарилосе, наргиле), док је 41,7% ученика изјавило да су бар једном током живота пушили дуван. Нешто је мањи проценат ученика (36,8%) који су бар једном пушили цигарете, а 17,7% је бар једном пушило неки други дувански производ. Мањи проценат ученика (1,8%) сада користи бездимни дуван; нешто више (3,9%) је бар једном током живота користио бездимни дуван, 16,2% користи сада дуван, а 43,2% је бар једном користио дуван. Већи је проценат (16,5%) оних који нису користили дуван, али су подложни употреби дувана у будућности од оних који никад нису пушили, али мисле да би могли уживати у цигаретама (4,5%). Електронске цигарете користи 6,2%, више дечаца него девојчице, наргилу пуши 9,0% ученика, а број оних који су бар једном пробали наргилу је већи (14,5%) (табела 2).

Табела 2. Детаљан пушачки статус међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаца (%)	Девојчице (%)
Сада пуше дуван ¹	15,3	15,5	15,2
Сада пуше цигарете ²	11	10,9	11,2
Често пуше цигарете ³	4,2	4,6	3,9
Сада пуше неки други дувански производ ⁴	7,1	7,5	6,7
Бар једном током живота пушили дуван	41,7	41,9	41,3
Бар једном током живота пушили цигарете	36,8	36,6	36,8
Бар једном пушили неки други дувански производ	17,7	18,7	16,5
Сада користе бездимни дуван ⁸	1,8	2,4	1,2
Бар једном током живота користили бездимни дуван ⁹	3,9	4,5	3,3
Сада користи дуван	16,2	16,5	15,9
Бар једном користили дуван	43,2	43,3	43,0
Никада нису користили дуван, али су подложни употреби дувана у будућности	16,5	14,5	18,4
Никада нису пушили, али мисле да би могли уживати у цигаретама	4,5	5,1	3,8
Сада користе електронске цигарете	6,2	7,6	4,8
Сада пуше наргиле/ водену лулу/ шишу	9	9,2	8,7
Бар једном су пробали наргилу	14,5	14,6	14,4

¹ Пушили дуван било када у претходних 30 дана. ² Пушили цигарете било када у току претходних 30 дана. ³ Пушили цигарете 20 или више дана у претходних 30 дана. ⁴ Пушили неки други дувански производ а не цигарете у току претходних 30 дана. ⁵ Бар једном пушили неки дувански производ макар један или два дима. ⁶ Бар једном пушили цигарете, бар један или два дима. ⁷ Бар једном пушили дуван, а не цигарете, бар један или два дима. ⁸ Користили бездимни дуван било кад у претходних 30 дана. ⁹ Бар једном користили бездимни дуван. ¹⁰ Пушили дуван и/или користили бездимни дуван било кад у претходних 30 дана. ¹¹ Бар једном пушили дуван и/или користили бездимни дуван. ¹² Подложни употреби дувана у будућности укључују оне који су одговорили „Да, сигурно”, „Да, вероватно”, или „Вероватно не” да ће користити дуван ако им најбоље пријатељице/пријатељи понуде или они који су одговорили „Да, сигурно”, „Да, вероватно”, или „Вероватно не” да ће почети да користе дуван у следећих 12 месеци. ¹³ Они који су одговорили „Слажем се” или „Веома се слажем” на тврдњу: „Мислим да би могао/могла да уживам у пушењу цигарета”.

Највећи проценат (31,1%) ученика који сада пуше попуши 2–5 цигарета дневно, а више од 20 цигарета пуши 5,9% ученика пушача (табела 3).

Табела 3. Број попушених цигарета дневно међу ученицима узраста 13–15 година који сада пуше, по полу, Србија, 2017.

Број цигарета које се обично попуше ¹	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Мање од 1 дневно	18,2	15	21,2
1 дневно	16,5	13,9	19
2 до 5 дневно	31,1	28,9	33,2
6 до 10 дневно	15,7	18,5	13
11 до 20 дневно	12,6	16,2	9,2
Више од 20 дневно	5,9	7,5	4,3

¹ Оних дана када садашњи пушачи цигарета пуше цигарете у претходних 30 дана.

Од оних ученика који су бар једном запалили цигарету 38,1% је своју прву цигарету запалио када су имали 14 и 15 година, и то више девојчица (41,6%) него дечака (34,5%). Изненађујуће је да је значајан проценат (14,9%) међу овом групом младих оних који су своју прву цигарету пробали са седам година или раније, али у овом случају више дечака (16,4%) него девојчица (13,2%) (табела 4).

Табела 4. Године живота када је запаљена прва цигарета међу ученицима узраста 13–15 година који су бар једном запалили цигарету, по полу, Србија, 2017.

Узраст када је запаљена прва цигарета	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
7 година или млађи	14,9	16,4	13,2
8 или 9 година	8,9	10,3	7,7
10 или 11 година	10	11,2	8,9
12 или 13 година	28	27,6	28,6
14 или 15 година	38,1	34,5	41,6

Ученици који сада пуше најчешће пуше на разним друштвеним догађањима (34,4%). Такође, није занемарљив проценат (23,1%) оних који пуше на јавним местима (табела 5).

Табела 5. Места на којима садашњи пушачи узраста 13–15 година најчешће пуше, по полу, Србија, 2017.

Место ¹	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Код куће	12,4	14,4	10,7
У школи	9,2	13,8	5,1
У кући пријатеља	8,7	8,4	9
На друштвеним окупљањима	34,4	30,5	38,2
На јавним местима	23,1	21,6	24,7

¹ Међу онима који сада пуше.

Више од половине ученика који сада пуше показује знаке зависности од пушења, на основу исказа да је прва ствар коју желе да ураде по буђењу да запале цигарету (табела 6).

Табела 6. Садашњи пушачи ученици узраста 13–15 година који показују знаке зависности од пушења, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Знаци зависности од пушења ¹	53,2	50,9	55,2

¹ Они који су одговорили на следећи начин: понекада или увек, одмах по буђењу, прва ствар коју ураде је да попуше или желе да попуше цигарету или осећају снажну жељу да поново пуше након што су претходног дана пушили целог дана.

Резултати истраживања из 2017. године показују да су цигарете и даље најчешћи дувански производ који се користи у Србији. У просеку више од једног ученика од десет сада пуши цигарете. Девојчице и даље пуше нешто више од дечака и тај тренд се наставља од 2003. године.

С друге стране, охрабрује податак да је број ученика који су уопште икад пробали цигарету опао са 51,8% у 2003. години на 36,8% у 2017. години.

Ученици најчешће попуше од две до пет цигарета дневно, а највише је оних који су први пут запалили цигарету у узрасту од 13 до 15 година. Међутим, забрињава чињеница да је 14,9% од оних који су бар једном запалили цигарету, своју прву цигарету запалило пре навршених седам година живота.

Више од половине пушача наводи да најчешће пуши на различитим друштвеним догађањима и на јавним местима, што потврђује да је пушење у Србији још увек друштвено прихватљив начин понашања и да би забрана пушења на јавним местима смањила заступљеност пушења.

Више од половине оних који сада пуше цигарете показује знаке зависности од никотина, па би одвикавање од пушења захтевало много више напора и професионалну помоћ.

3.2. Одвикавање од пушења

Више од половине садашњих пушача (61,0%) је покушало да престане са пушењем у претходној години, а 41,2% би волело да престане са пушењем. Више од четири петине (84%) садашњих пушача уверено је да би могли да престану са пушењем када би то желели, девојчице то мисле чешће (85,5%) него дечаци (83,1%). Упркос томе, резултати показују да је веома мали проценат младих (11,3%) добио неку помоћ или савет стручњака који би им помогао да са пушењем престану (табела 7). То указује да проблем зависности од пушења међу младима није препознат у школи и здравственом систему. Резултати такође указују на то да је потребно да здравствени радници понуде савет и помоћ младима у циљу престанка пушења.

Табела 7. Показатељи одвикавања од пушења међу садашњим пушачима ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Садашњи пушачи који:			
су покушали да престану у претходних 12 месеци	61	60,8	61
желе сада да престану са пушењем	41,2	40,8	41,7
мисле да би могли да престану са пушењем ако би желели	84,3	83,1	85,5
су примили помоћ/савет од стручњака у оквиру програма да би престали да пуше	11,3	11,8	10,1

3.3. Изложеност дуванском диму

Висок проценат ученика (58,9%) изложен је дуванском диму у својој кући. Сличан проценат младих изложен је дуванском диму у затвореним јавним просторима (58,3%) као и на отвореним јавним местима (62,1%). Скоро две трећине (62,4%) ученика навело је да су видели некога да пуши у школској згради или у дворишту школе (табела 8).

Табела 8. Изложеност дуванском диму у претходних 30 дана ученика узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Изложени дуванском диму у својој кући	58,9	54,1	63,5
Изложени дуванском диму у затвореним јавним просторима	58,3	53,2	63,3
Изложени дуванском диму на неком отвореном јавном месту	62,1	56,3	67,9
Видели су некога да пуши у школској згради или у школском дворишту	62,4	60,6	64

Изложеност дуванском диму и даље представља значајан ризик за младе. Код изложености дуванском диму у домовима ученика уочава се позитиван тренд. Иако је проценат смањен у односу на 2003. годину, он је и даље висок. Приметна је мала, али ипак значајна промена понашања у односу на изложеност дуванском диму и на јавним местима и у домовима ученика.

Према важећем Закону о заштити становништва од изложености дуванском диму (8) пушење је забрањено на свим јавним и радним местима, али је угоститељски сектор изузет. Млади проводе доста времена у кафићима/клубовима/ресторанима и дискотекама, а у великом броју тих објеката је пушење дозвољено. Иако се уочава смањење броја ученика који су изложени дуванском диму од 2003. године, тај проценат је и даље неприхватљиво висок. Неопходно је иновирати садашњи Закон и увести потпуну забрану пушења на свим затвореним јавним и радним местима, укључујући цели угоститељски сектор, без икаквих изузетака.

Садашњи Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму забрањује пушење, не само унутар школе, већ и у њеном дворишту и на улазним вратима. Ипак, б од 10 ученика навело је да су видели некога да пуши у самој школи или у дворишту школе. Потребно је усмерити напоре на едукацију наставника и утицати да се заступљеност пушења међу њима смањи.

3.4. Приступачност и доступност

Ученици који пуше, најчешће (34,8%) купују цигарете у самопослузи или продавници, а затим на киоску (32,6%). Ипак, четвртина добија цигарете од неког другог, девојчице (31,1%) чешће него дечаци (20%) (табела 9).

Табела 9. Начин добављања цигарета међу ученицима који пуше узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

Извор ¹	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Купују у самопослузи или продавници	34,8	34,7	35
Купују од уличног продавца	3	5,3	0,6
Купују у киоску	32,6	35,3	30,5
Добијају их од неког другог	25,9	20	31,1
Добијају их на други начин	3,7	4,7	2,8

¹ Начини на који они који пуше цигарете долазе до цигарета у претходних 30 дана.

Закон о дувану (9) забрањује продају дуванских производа особама које су млађе од 18 година. Упркос томе, висок проценат младих (82,6%) није био спречен да их купи (табела 10).

Табела 10. Садашњи пушачи ученици узраста 13–15 година који нису спречени да купе цигарете због својих година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
Млади који сада пуше цигарете и који нису били спречени да их купе због својих година ¹	82,6	78,1	87,5

¹ Међу онима који сада пуше и који су покушали да купе цигарете у претходних 30 дана.

Углавном већина (80,4%) младих који пуше и купују цигарете, купују их у паковањима од 20 цигарета. Иако је продаја појединачних цигарета забрањена Законом о дувану (9), 10,7% наводи да их купује на тај начин (табела 11).

Табела 11. Облик у коме цигарете купују пушачи међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

Облик у коме се купују ¹	Укупно (%)	Дечаџи (%)	Девојџице (%)
Појединачне цигарете	10,7	10,6	10,9
Паклица	80,4	76,5	84,1
Бокс цигарета	5,9	9,8	2,2
Ручно савијене	0,7	0,8	0,7
Дуван за ручно савијање	2,2	2,3	2,2

¹ На основу претходне куповине међу онима који су цигарете купили у претходних 30 дана.

Скоро половина ученика (47,8%) правилно је проценила цену цигарета. У 2017. години цена три најпопуларнија домаћа брэнда је била 210–260 динара, док је цена три најпопуларнија страна брэнда била 250–310 динара (12). Четвртина ученика (23,8%) мисле да су цигарете јефтиније и да коштају мање од 200 динара, док скоро половина ученика (47,8%) зна колико коштају цигарете (251 до 300 динара) (табела 12).

Табела 12. Процењена цена цигарета од стране ученика узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

Цена паковања (20 цигарета)	Укупно (%)	Дечаџи (%)	Девојџице (%)
Мање од 100 динара	2,6	3,4	1,8
101 до 150 динара	4,3	5,7	2,8
151 до 200 динара	16,9	16,1	17,7
201 до 250 динара	47,8	48,2	47,5
251 до 300 динара	24	22,2	25,8
Више од 300 динара	4,4	4,5	4,3

Како је већ напоменуто, Закон о дувану Републике Србије забрањује продају цигарета малолетницима. Потребно је да се ова одредба Закона боље поштује, да се ојача инспекцијска служба која контролише овај Закон и да се казне продавци који се оглуше о забрану продаје дувана малолетницима.

3.5. Медији

3.5.1. Порукe против употребе дувана

Скоро половина ученика (47,3%) приметила је порукe против употребе дувана у медијима. Сличан проценат младих (45,1%) који посећују спортске или друге приредбе приметило је на тим местима порукe против употребе дувана, нешто више дечака (49,7%) него девојџица (40,3%). Само 63,1% ученика наводи да су у школи у претходној години учили тј. примили порукe о штетним ефектима употребе дувана (табела 13).

Табела 13. Примећене поруке против употребе дувана међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаџи (%)	Девојџице (%)
Приметили поруке против употребе дувана у медијима ^{1,2}	47,3	46,1	48,4
Приметили поруке против употребе дувана на спортским и другим приредбама ²	45,1	49,7	40,3
Учили – примили поруке у школи о опасностима по здравље због употребе дувана у претходних 12 месеци ²	63,1	61,5	64,8

¹ На пример на телевизији, радију, интернету, билбордима, постерима, новинама, часописима, филмовима.

² Међу свим ученицима узраста 13–15 година у протеклих 30 дана.

Скоро сви ученици (85,9%) приметили су текстуална здравствена упозорења на паклицама цигарета у претходних 30 дана, више девојџица (89,6%) од дечака (82,1%), а 26,2% пушача који су приметили здравствена упозорења на паклицама цигарета размишља да остави пушење због њих. Сличан проценат ученика (28,4%) мисли да не би започео са пушењем због тих здравствених упозорења (табела 14).

Табела 14. Уочена здравствена упозорења на паклицама цигарета међу садашњим пушачима и међу онима који никада нису пушили, ученици 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечаџи (%)	Девојџице (%)
Садашњи пушачи који су уочили здравствена упозорења на паклицама цигарета ¹	85,9	82,1	89,6
Размишљају о престанку пушења због здравствених упозорења на паклицама цигарета ¹			
Међу садашњим пушачима	22,5	20,4	24,5
Међу садашњим пушачима који су приметили здравствена упозорења	26,2	24,9	27,3
Ученици који никада нису пушили и који мисле да никада неће ни почети због здравствених упозорења на паклицама цигарета ^{1,2}	28,4	27,8	29

¹ У току претходних 30 дана.

² Међу ученицима који никада нису пушили и који су уочили здравствена упозорења на паклицама цигарета у претходних 30 дана.

3.5.2. Рекламирање дуванских производа

Три четвртине ученика (75,0%) навело је да су видели на телевизији, видео снимцима или у филмовима да неко користи дуван, још више (87,5%) међу онима који су гледали телевизију у последњих месец дана. Иако је Законом о оглашавању (10) забрањено, 4,6% ученика је изјавило да су им представници дуванске индустрије нудили бесплатне дуванске производе. Значајан проценат ученика (40,4%), приметио је рекламирање и промоцију дуванских производа на месту продаје. Тај проценат је нешто виши (54%) међу ученицима који су били на месту продаје дуванских производа (табела 15).

Табела 15. Уочавање рекламирања дуванских производа међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечази (%)	Девојнице (%)
Уочили рекламирање или промоцију дувана на месту продаје	40,4	39,9	40,9
Међу свим ученицима у претходних 30 дана			
Међу онима који су били на месту продаје у претходних 30 дана	54	54,8	53,2
Уочили да неко пуши на телевизији, видео снимцима или у филмовима			
Међу свим ученицима у претходних 30 дана	75	73,7	76,4
Међу онима који су гледали телевизију, видео снимке или филмове у претходних 30 дана	87,5	87,9	87,1
Представници дуванске индустрије понудили им бар једном бесплатне дуванске производе	4,6	6,5	2,7

Неки одевни предмет или ствар на којима је лого дуванског производа има 11,3% ученика, нешто више дечака (13,3%) него девојчица (9,3%). Нешто више од четвртине (28,4%) ученика већ има или ће имати и користити неки предмет на коме је лого дуванског производа, такође је више дечака (30,8%) него девојчица (26,1%), (табела 16).

Табела 16. Поседовање предмета са логоом дуванског производа и пријемчивост за рекламирање дуванских производа међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечази (%)	Девојнице (%)
Ученици који:			
имају нешто са логом дуванског производа ¹	11,3	13,3	9,3
имају или ће можда имати у будућности нешто са логом дуванског производа ²	28,4	30,8	26,1

¹ На пример, мајицу, оловку, ранац.

² Они који би користили или носили нешто што има на себи име или слику дуванског производа или фабрике дувана.

Више од половине (60%) свих ученика чуло је или видело рекламе или промоције електронске цигарете на телевизији, радију, интернету или у апотеци (табела 17).

Табела 17. Процент ученика узраста 13–15 година који су видели или чули за електронску цигарету или рекламу у медијима и на другим местима, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечази (%)	Девојнице (%)
Да ли сте видели или чули неку рекламу или промоцију електронске цигарете на телевизији, радију, интернету или у апотеци у претходних 30 дана	60	56,8	63,1

Закон о оглашавању Републике Србије (10) забрањује директно и индиректно рекламирање дуванских производа у свим медијима: телевизији, радију, билбордима, штампаним медијима, домаћем интернету итд. Истим законом забрањено је спонзорство дуванске индустрије и бесплатна подела дуванских производа. Забрана директног рекламирања се поштује и рекламе дуванских производа не могу се видети на медијима, али индиректно рекламирање је присутно. Такође, половина ученика који одлазе у самопослуге или продавнице је видело рекламе за дуванске производе, јер је то тренутно најзначајнији начин рекламирања дуванских производа у Србији. Велика већина ученика који гледају телевизију приметили су некога ко пуши цигарете на екрану. На срећу, мали проценат ученика је изјавио да им је представник дуванске индустрије понудио бесплатан дувански производ.

3.6. Знање и понашање

Само трећина ученика мисли да је тешко прекинути са пушењем једном када се започело са пушењем. Девојчице нешто чешће него дечази мисле да је тешко престати са пушењем (34% према 28,6%). Неповољно је и то што више од половине ученика (52,9%) сматра да је пушење пожељан начин понашања при дружењу са вршњацима и да се на прославама и забавама осећају слободније и пријатније (табела 18).

Табела 18. Знање и понашање према престанку пушења и друштвено пушење међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечази (%)	Девојчице (%)
Ученици који:			
чврсто верују да је тешко престати када се једном почне са пушењем дувана	31,3	28,6	34
мисле да пушење помаже људима да се осећају пријатније на прославама, забавама и друштвеним окупљањима	52,9	53,1	52,8

Скоро две трећине ученика (61%) је свесно да је изложеност дуванском диму који потиче од других особа штетно за њихово здравље. У високом проценту (82,2%) подржавају забрану пушења у затвореним просторима, а мање ученика (57%) подржава забрану пушења на отвореним јавним местима (табела 19).

Табела 19. Ставови у вези са изложености и дуванском диму међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2017.

	Укупно (%)	Дечази (%)	Девојчице (%)
Ученици који:			
чврсто верују да је пушење других особа за њих штетно	61,5	60	62,9
подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима	82,2	81,8	82,6
подржавају забрану пушења на отвореним јавним местима	57,5	59,3	55,5

Само трећина ученика мисли да је тешко престати са пушењем. То указује на чињеницу да они нису свесни адиктивног потенцијала никотина који је присутан у свим дуванским производима. Такође половина ученика мисли да пушење помаже да се осећају опуштеније и пријатније на друштвеним окупљањима, прославама и забавама, што указује да је пушење у Србији још увек друштвено прихватљив начин понашања, посебно међу младима, који се понекада осећају непријатно на таквим окупљањима.

Нешто мање од две трећине ученика поуздано зна да је изложеност дуванском диму који долази од других особа за њих и остале непушаче штетна. Од 2003. године незнатно се повећало знање младих о штетностима од изложености дуванском диму. Четири петине младих подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима, док више од половине ученика подржава забрану пушења на отвореним јавним местима као што су игралишта, тротоари и шеталишта, улази у зграде, паркови, базени итд.

4. ТРЕНДОВИ У ЗАСТУПЉЕНОСТИ УПОТРЕБЕ ДУВАНА – 2003, 2008, 2013. И 2017. ГОДИНА

Табела 20 приказује промене у употреби дувана, одвикавању од пушења, изложености дуванском диму, приступачности и доступности дуванских производа, медијима и знању и понашању ученика старости од 13 до 15 година у Србију досадашњим истраживањима.

Табела 20. Промене у Србији у истраживању употребе дувана у 2003, 2008, 2013. и 2017. години, код младих узраста 13–15 година, по полу, Србија

ПРЕВАЛЕНЦИЈА	Србија 2003.			Србија 2008.			Србија 2013.			Србија 2017.		
	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)	Укупно (%)	Дечаци (%)	Девојчице (%)
УПОТРЕБА ДУВАНА												
Пушење дувана												
Сада пуше дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	15	15,3	14,6	15,3	15,5	15,2
Сада пуше цигарете	12,8	12,2	13,1	9,3	9,3	8,9	13	12,7	13,3	11	10,9	11,2
Често пуше цигарете	4,4	4,4	4	1,9	2,7	1,3	5,6	5,1	6	4,2	4,6	3,9
Сада пуше неки други дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4	4,8	3	7,1	7,5	6,7
Бар једном пушили неки дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	43,5	46,5	40,4	41,7	41,9	41,3
Бар једном пушили цигарете	51,8	53,2	50,3	42,7	41,4	43,3	40,4	43	37,9	36,8	36,6	36,8
Бар једном пушили други дувански производ	НП	НП	НП	НП	НП	НП	12,0	15,1	8,8	17,7	18,7	16,5
Бездимни дуван												
Сада користе бездимни дуван ¶	0,6	0,7	0,6	1,2	1,6	0,7	1,6	1,7	1,4	1,8	2,4	1,2
Бар једном користили бездимни дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4,1	4,9	3,2	3,9	4,5	3,3
Користе дуван												
Сада користе дуван	13,5	12,8	13,7	10,4	10,8	9,6	16	16,4	15,4	16,2	16,5	15,9
Бар једном користили дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	45,3	48,2	42,3	43,2	43,3	43
Склони пушењу												
Никада нису користили дуван али су склони да га у будућности користе	19,2	16,5	21,8	19	16,2	20,9	17,5	15	19,7	16,5	14,5	18,4

Нису спречени да купе цигарете због својих година	94,4	93,2	95,7	78,7	67,7	89,1	81,2	75,3	87,3	82,6	78,1	87,5
Купили цигарете на комад	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4,2	2,9	5,5	10,7	10,6	10,9
МЕДИЈИ												
Рекламирање дуванске индустрије												
Учили рекламе или промоцију дувана на месту продаје	НП	НП	НП	НП	НП	НП	51,8	52,7	50,9	40,4	39,9	40,9
Учили некога да пуши на телевизији, видео снимцима или филмовима	НП	НП	НП	97,3	96,3	98,4	89,5	90,1	89	75	73,7	76,4
Бар једном представници дуванске индустрије понудили бесплатне дуванске производе	22,2	24,9	19,5	4,8	5,9	3,9	5,5	7,7	3,3	4,6	6,5	2,7
Имају неки производ на коме је лого дуванског производа \$§	29,1	30,3	27,9	16,1	18,4	13,8	11,9	14,5	9,3	11,3	13,3	9,3
Поруке против употребе дувана												
Приметили поруке против употребе дувана у медијима	94,8	94,8	94,8	92,1	92	92,1	54,3	54,5	54,1	47,3	6,1	48,4
Приметили поруке против дувана на спортским или друштвеним догађајима	69,5	70,2	68,6	76,6	77,4	76,1	52,8	54,7	50,9	45,1	49,7	40,3
Размишљају да прекину са пушењем због здравствених упозорења	НП	НП	НП	НП	НП	НП	27,3	26,2	28,5	22,5	20,4	24,5
Учили у школи о штетним ефектима употребе дувана	64,1	63,6	64,7	58	55,1	60,9	61,7	59,7	63,7	63,1	61,5	64,8

ЗНАЊЕ И ПОНАШАЊЕ											
Чврсто верују да је тешко престати када се једном почне са пушењем дувана	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП
	31,3	35,6	31	33,3	31	31,3	28,6	34			
Мисле да пушење дувана помаже људима да се осећају пријатније на прославама, забавама и друштвеним окупљањима	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП
	52,9	52,3	54,2	53,3	54,2	52,9	53,1	52,8			
Чврсто верују да је пушење дувана других особа за њих штетно	51,2	53,1	49,3	65	64,3	66,1	65,2	65,1	61,5	60	62,9
	79	80,1	78,1	86,5	85,1	88	81,2	79,5	82,2	81,8	82,6
Подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима †	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП
	57,5	60,6	63	61,8	63	57,5	59,3	55,5			

НП – Није применљиво, питање није постављено

§ – Међу садашњим пушачима цигарета/2013. међу садашњим корисницима дувана

† – Затворена или отворена јавна места/2013. затворена јавна места

§§ – Марка цигарета/2013. марка дувана

¶ – Процент употребе дувана за жвакање, снафа у току једног или више дана у претходних 30 дана/2013. Број особа које су користиле бездимни дуван у претходних 30 дана

Као и претходна истраживања и ово је показало да млади у Србији најчешће пуше цигарете, а да се други дувански производи користе у мањој мери. Овај тренд постоји од 2003. године, када је урађено прво истраживање употребе дувана међу ученицима старости 13 до 15 година. Заступљеност пушења цигарета међу ученицима мања је у односу на 2013. годину, а и даље девојчице пуше нешто више него дечаки. Ипак, уочава се да се смањује број младих који су пробали цигарете, посебно у поређењу са 2003. годином.

Неповољно је то што је број младих који су бар једном пушили други дувански производ већи у 2017. години у односу на 2013. Такође, подаци који се односе на коришћење дувана уопште показују да је у односу на 2003. годину примећен пораст броја младих који користе дуван са 13,5% на 16,5%. Ови подаци последица су све веће популарности електронских цигарета и наргила међу омладином.

Број ученика који су покушавали да прекину са пушењем као и оних који желе да престану са пушењем опада, што није охрабрујуће. Такође није добро ни то што расте број пушача који су у заблуди да могу лако да престану са пушењем када они то пожелу. Број младих који је добио неки савет или помоћ у вези са остављањем пушења је мало повећан у односу на 2013. годину, али и даље веома низак (11,3%).

Упркос смањењу, и даље је значајно висок број младих изложен дуванском диму јер је више од половине ученика изложено дуванском диму у свом дому (58,3%). Слични резултати добијени су и за изложеност младих у затвореним јавним местима која се значајно смањује почевши од 90,6% у 2003. години до 58,3% у 2017. години. Иако се смањење изложености дуванском диму може приписати превентивним активностима, медијским кампањама, и пре свега, Закону који забрањује пушење у затвореним јавним и радним местима, изложеност је и даље неприхватљиво велика.

Знатно је смањен број пушача међу ученицима у Србији који купују цигарете у самопослугама, продавницама или киосцима са 69,4% у 2003. на 34,8% у 2017. години. Иако Закон о дувану (9) забрањује продају дуванских производа млађима од 18 година, већина младих (82,6%) није била спречена да купи цигарете упркос својим годинама слично као и ранијих година, али значајно мање него 2003. године, пре ступања на снагу Закона о дувану, када су скоро сви ученици без проблема куповали цигарете у продавницама (94,4%).

Захваљујући Закону о оглашавању Републике Србије (10) значајно мање младих наводи да су им нуђени бесплатни дувански производи у 2017. (4,6%) него у 2003. години пре ступања на снагу овог закона. Тада је око петине ученика (22,2%) навело да су добијали бесплатне дуванске производе. Такође, знатно мање младих наводи да имају неки производ са знаком марке дувана или фабрике дувана (11,3%), него 2003. (29,1%). Ученици и даље у високом проценту (75%) виђају некога да пуши на телевизији или у филмовима, мада мање него 2008. године када је 97,3% ученика приметило пушење на телевизији или у филмовима.

Мање од половине ученика видела је или чула поруке против употребе дувана у медијима у току претходног месеца (47,3%). На жалост, то је упола мање него 2003. (94,8%), и 2008. (92,1%) када су кампање посвећене подизању свести становништва о великим здравственим ризицима због употребе дувана и изложености дуванском диму биле честе и интензивне. Превентивне активности, као и њихово стабилно финансирање значајно су смањени почевши од 2011. године, а нема ни довољно средстава за производњу и емитовање порука против употребе дувана на телевизији, радију, билбордима и другим електронским и штампаним медијима; контрола дувана није у жижи пажње нашег становништва и то се одражава на перцепцију медијских порука код младих. То такође може бити разлог због кога нема промене мишљења ученика о штетности дуванског дима. Процент ученика који подржава забрану пушења у затвореним јавним просторима мало је повећан са 79,0% у 2003. на 82,2% у 2017. години.

5. УСКЛАЂЕНОСТ СА ОКВИРНОМ КОНВЕНЦИЈОМ О КОНТРОЛИ ДУВАНА И ПАКЕТОМ МЕРА MPOWER СВЕТСКЕ ЗДРАВСТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Резултати истраживања употребе дувана могу послужити за процену напретка у складу са Оквирном конвенцијом о контроли дувана СЗО и са пакетом мера СЗО, њиховим усвајањем и применом.

Учешће Србије у Глобалном истраживању употребе дувана у складу је са првим елементом пакета мера MPOWER (мониторинг употребе дувана и превентивне политике) код младих. Истовремено, упитник омогућава да се добију информације у вези са осталим мерама MPOWER. Добијени подаци омогућавају да се процени напредак Србије према пуној примени свих елемената MPOWER код младих. Подаци добијени из истраживања употребе дувана код младих такође се односе и на неколико одредби из Оквирне конвенције о контроли дувана које се односе на улогу запослених у школама и на свеобухватну политику контроле дувана у школама. Резултати који се односе на друге мере MPOWER су следећи:

- **ЗАШТИТА ЉУДИ ОД ДУВАНСКОГ ДИМА (*PROTECT PEOPLE FROM TOBACCO SMOKE*)**
Постоји напредак од 2003. године када је урађено прво истраживање; међутим, број ученика од 13 до 15 година старости који су изложени дуванском диму и даље је неприхватљиво висок. Данас је више од половине (58,9%) ученика изложено дуванском диму у кући и 58,3% у затвореним јавним просторима. Упркос томе да се понашање према пушењу у присуству других људи мења, то је још увек спор процес. Постоји потреба ревизије Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму којим би се у потпуности забранило пушење у целом угоститељском сектору. Више од четири петине (82,2%) ученика подржава потпуну забрану пушења у свим затвореним јавним местима.
- **ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ ПРИ ОДВИКАВАЊУ ОД ПУШЕЊА (*OFFER HELP TO QUIT TOBACCO USE*)**
Међу ученицима који пуше само је мали број добио неку професионалну помоћ или савет како да престане са пушењем (11,3%), упркос томе што је скоро половина изјавила да је заинтересована да са пушењем престане (41,2%), док је скоро 2/3 и покушало да се одвикне од пушења у претходних 12 месеци. Педијатри који су одговорни за здравље деце морали би бити у већој мери свесни колика је заступљеност пушења међу младима и морали би бити додатно едуковани да им помогну код одвикавања од пушења на за њихов узраст адекватан начин, како би се постигли бољи резултати.
- **УПОЗОРАВАЊЕ НА ОПАСНОСТИ ОД ДУВАНА (*WARN ABOUT THE DANGERS OF TOBACCO*)**
У претходној години 63,1% ученика наводи да су у школи учили о опасностима од употребе дувана, скоро исто као и претходних година. Напредак се не уочава. Чврсто се залажемо за више часова на којима би се обрађивали здравствени ризици настали због пушења и промоција здравих стилова живота и са тим је потребно започети рано у животу. Постоји потреба за много више медијских кампања које упозоравају становништво о опасностима на здравље због пушења, о чему говори и чињеница да око петине пушача ученика пуши код своје куће.
- **ПРИМЕНА ЗАБРАНЕ РЕКЛАМИРАЊА И ПРОМОЦИЈЕ ДУВАНСКИХ ПРОИЗВОДА И СПОНЗОРСТВА ДУВАНСКЕ ИНДУСТРИЈЕ (*ENFORCE BANS OF ON TOBACCO ADVERTISING AND PROMOTION*)**
Подаци истраживања показују да је нешто мање од половине свих ученика (47,3%) приметило поруку против пушења у медијима у претходних 30 дана и на спортским и другим догађањима

којима су присуствовали (45,1%). То је значајно мање него у претходним годинама када су скоро сви ученици изјављивали да су такве поруке видели. Као што је поменуто, разлог је недостатак одговарајућег финансирања антипушачких превентивних активности. Висок проценат младих приметио је текстуална здравствена упозорења на паковањима цигарета (85,9%). У претходних месец дана, ученици који су били у самопослугама и продавницама у великом проценту су видели рекламе за цигарете које се тамо налазе. Од када важи Закон о оглашавању, место продаје је постало најзначајнији вид промоције дуванских производа. Поред тога, значајан постотак ученика видео је некога да пуши на телевизији, видео снимцима или филмовима. Одређен проценат младих (4,6%) наводи и да су им представници дуванске индустрије прилазили и нудили бесплатне дуванске производе. Електронске цигарете представљају нов и све већи проблем. Ове производе је према Закону о оглашавању Републике Србије забрањено рекламирати, али је потребно што пре решити и законски регулисати и њихов промет и коришћење.

- **ПОВЕЋАЊЕ ПОРЕЗА НА ДУВАН (*RAISE TAXES ON TOBACCO PRODUCTS*)**

У претходне две године у Србији су порези и акцизе на цигарете значајно повећани, тако да укупно пореско оптерећење, акцизе и ПДВ учествују са 76% у просечној пондерисаној малопродајној цени цигарета. Просечне цене три најпродаваније марке домаћих цигарета и три најпродаванија страна брэнда у 2017. години износила је од 210 до 310 динара (12). Око половине ученика мисли да се просечна цена цигарета креће од 201 до 250 динара. Веома негативна појава је да велика већина ученика пушача може у продавници да купи цигарете слободно и да нису спречени да то ураде иако су малолетници.

Глобално истраживање употребе дувана обезбеђује велики број података од значаја за праћење примене програма контроле дувана у школама у складу са захтевима Оквирне конвенције о контроли дувана. Резултате истраживања потребно је дистрибуирати на многе адресе и у великој мери користити за усвајање и примену законских мера превенције и снижавања конзумирања дувана, зависности од никотина и изложености дуванском диму.

6. ЗНАЧАЈ ЗА СРБИЈУ

Како би сумирали налазе који су специфични за Србију наводимо следеће:

- Цигарете су и даље најчешћи дувански производ који се користи. Подаци указују да се цигаретама експериментише у веома раном узрасту, тј. 14,9% ученика који пуше запалило је своју прву цигарету пре напуњене седме године живота. Због тога је потребно да едукација о штетним ефектима употребе дувана и мерама контроле дувана започне у веома раном узрасту. Међутим, у садашњем образовном систему мере превенције употребе дувана нису довољно заступљене.
- Око петина деце која пуше раде то код своје куће, а нешто мање у школи. Родитељи треба да поставе јасна правила у вези са пушењем деце, као и да уведу правило забране пушења у домаћинству.
- Промена социјалних норми је посебно важна. Велики проценат младих мисли да пушење дувана помаже људима да се осећају пријатније на прославама, забавама и друштвеним окупљањима, што треба сматрати алармом у наставку епидемије дувана у будућности.
- Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму забрањује пушење у школској згради и школском дворишту, а Закон о дувану продају дувана малолетницима. Подаци из истраживања указују да је неопходна боља имплементација оба закона. Ово је посебно потребно за забрану продаје дувана малолетницима, јер 82,6% садашњих пушача слободно купује цигарете и нису спречени због својих година да то ураде.
- Скоро половина ученика изјављује да желе да сада прекину са пушењем (41,2%), али наставници нису довољно обучени да пруже подршку у одвикавању од употребе дувана код младих, а капацитети службе за одвикавање од пушења су веома ограничени, посебно у погледу њихове прилагођености младима.
- Већина младих наводи да су изложени дуванском диму у својим домовима и на затвореним и отвореним јавним местима. Како је добро познато да не постоји сигуран ниво изложености дуванском диму, потребно је да се законске одредбе које спречавају ту изложеност боље поштују и да се закони иновирају у смислу потпуне забране пушења на свим затвореним радним и јавним местима, укључујући и цели угоститељски сектор.
- Ученици у Србији и даље су изложени рекламама на месту продаје дувана и виђају особе како пуше на телевизији, видео снимцима или на филму. Постоје докази да смањење овог начина рекламирања смањује почетак пушења код младих особа тако да то треба применити.

7. ПРЕПОРУКЕ

На основу најновијих података истраживања употребе дувана код младих Србија би требало да најхитније прошири и примени мере контроле дувана. То би сачувало многе животе, смањило оболевање и смањило финансијско оптерећење услед болести које настају због употребе дувана и смањене продуктивности рада. Потребно је спровести следеће:

- Боље поштовање Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму, којим је забрањено пушење на свим затвореним јавним местима, укључујући школско двориште. Закон је потребно иновирати тако што ће се додати одредбе о потпуној забрани пушења у целом угоститељском сектору, у кафићима и ресторанима у којима су млади изложени високим концентрацијама дуванског дима. Докази да је то потребно могу се наћи и у овом истраживању које показује да је значајан број ученика изложен дуванском диму на јавним местима, као и да висок проценат подржава потпуну забрану пушења на свим јавним местима.
- Неопходна је боља едукација и обука здравствених радника и сарадника и преоријентација здравствене службе на превенцију пушења. Половина ученика који пуше изразило је жељу да престане, а многи су и покушали. Уз адекватну стручну помоћ и разне програме они би могли да заувек престану са пушењем и да остану непушачи током свог целог живота.
- Потребно је у што краћем року обезбедити бољу примену и иновирање Закона о оглашавању којим би се забранило рекламирање на месту продаје и индиректно рекламирање дуванских производа. Половина студената видела је рекламе за цигарете на месту продаје, а још више њих је видело да неко пуши на телевизији, на видео снимцима или у филмовима.
- Потребно је најхитније законски регулисати промет и употребу електронске цигарете у складу са новом Директивом о дувану Европске уније.
- Потребно је обезбедити средства како би се Глобално истраживање употребе дувана спроводило бар сваке четврте године. То је неопходно урадити како би се пратиле промене у употреби дувана и кључни показатељи код младих и проценила примена Оквирне конвенције о контроли дувана и MPOWER мера.
- Потребно је спровести свеобухватну стратегију промоције здравља и учинити доступним делотворне превентивне програме, као и програме за одвикавање од пушења како би се смањила учесталост употребе дувана. Потребно је да мере превенције употребе дувана буду осавремењене и у складу са доказима о ефикасности.

ТАБЕЛЕ

Табела 1. Величина узорка и стопа одазива (непондерисана) у Истраживању употребе дувана међу младима 13–15 година, Србија, 2017.	11
Табела 2. Детаљан пушачки статус међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	12
Табела 3. Број попушених цигарета дневно међу ученицима који сада пуше узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	13
Табела 4. Године живота када је запаљена прва цигарета међу ученицима узраста 13–15 година који су бар једном запалили цигарету, по полу, Србија, 2017.	13
Табела 5. Места на којима садашњи пушачи узраста 13–15 година најчешће пуше, по полу, Србија, 2017.	13
Табела 6. Садашњи пушачи ученици узраста 13–15 година који показују знаке зависности од пушења, по полу, Србија, 2017.	14
Табела 7. Показатељи одвикавања од пушења међу садашњим пушачима ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	15
Табела 8. Изложеност дуванском диму у претходних 30 дана ученика узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	15
Табела 9. Начин добављања цигарета међу ученицима који пуше узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	16
Табела 10. Садашњи пушачи ученици узраста 13–15 година који нису спречени да купе цигарете због својих година, по полу, Србија, 2017.	16
Табела 11. Облик у коме цигарете купују пушачи међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	17
Табела 12. Процењена цена цигарета од стране ученика узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	17
Табела 13. Примећене поруке против употребе дувана међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	18
Табела 14. Уочена здравствена упозорења на паклицима цигарета међу садашњим пушачима и међу онима који никада нису пушили, ученици 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	18
Табела 15. Уочавање рекламирања дуванских производа међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	19
Табела 16. Поседовање предмета са логоом дуванског производа и пријемчивост за рекламирање дуванских производа међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	19
Табела 17. Процент ученика узраста 13–15 година који су видели или чули за електронску цигарету или рекламу у медијима и на другим местима, по полу, Србија, 2017.	19
Табела 18. Знање и понашање према престанку пушења и друштвено пушење међу ученицима узраста 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	20
Табела 19. Ставови у вези са изложеношћу и дуванском диму међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2017.	20
Табела 20. Промене у Србији у истраживању употребе дувана у 2003, 2008, 2013. и 2017. години, код младих узраста 13–15 година, по полу, Србија	22

РЕФЕРЕНЦЕ

1. World Health Organization. Tobacco Key Facts. Доступно на: <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>
2. Mathers, C.D. and D. Loncar, Projections of global mortality and burden of disease from 2002 to 2030. PLoS Med, 2006. 3(11): p. e442
3. National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion (US) Office on Smoking and Health. Preventing Tobacco Use Among Youth and Young Adults: A Report of the Surgeon General. Atlanta (GA): Centers for Disease Control and Prevention (US); 2012. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK99237/>
4. World Bank. Updated country income classifications for the World Bank's 2018 fiscal year. Доступно на: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
5. Република Србија. Републички завод за статистику. Становништво. Доступно на: <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/>
6. The Framework Convention on Tobacco Control: A Primer. Geneva: World Health Organization, 1999. Print.
7. Институт за јавно здравље Србије. Национално истраживање о стиловима живота становништва Србије 2014. године – коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу. Институт за јавно здравље Србије, 2014.
8. Закон о заштити становништва „Службени гласник РС”, бр. 30/2010
9. Закон о дувану. „Службени гласник РС”, бр. 101/2005, 90/2007, 95/2010, 36/2011, 6/2012 – усклађени изн., 69/2012 – усклађени изн., 93/2012, 8/2013 – усклађени изн., 64/2013 – усклађени изн., 108/2013, 4/2014 – усклађени изн., 79/2014 – усклађени изн., 5/2015 – усклађени изн., 67/2015 – усклађени изн., 5/2016 – усклађени изн., 65/2016 – усклађени изн., 8/2017 – усклађени изн., 76/2017 – усклађени изн., 18/2018 – усклађени изн. и 62/2018 – усклађени изн.)
10. Закон о оглашавању. „Службени гласник РС”, бр. 6/2016
11. Стратегија контроле дувана. „Службени гласник РС”, бр. 8/2007
12. FCTC Report for Serbia 2018. Доступно на: <http://untobaccocontrol.org/impldb/serbia/>

ISBN 978-86-7358-092-0